

מְכָלִי אֶל כָּלִי

(הד העתונות)

כך דרכה

ב"דבר" (גליון 2271) קובל ושואל הצייר אריה אלול ברשימת "איך אנו שומרים אוצרות תרבותנו":

בזמן האחרון נשמעו אצלנו כמה קולות של תרעומת צודקת על העובדה המדאיבה בנגזר תרבות שונים של עמנו, צר לי, כי בין הקולות האלה לא נשמעה גם תלונה על אברן וזכרונות גדולים מאוצרות האמנות היהודית בתפוצות הנולה. אין מוסד שיטפל מפול שיטתי וסדור בשמירת מצבות האמנות היקרות, שיאסף אותן או את צלומיהן ויקבע יסודות מדעיים לעבודתם של החובבים השונים, שמפאת חוסר העזרה הם מושכים לבסוף את ידם מטיפושיהם. והיכן אם לא כאן בא"י, המקום המתאים לעבודה מרכזת כזו, ומי אם לא מוסדי המדע העליונים שלנו מיועדים להגשים את התפקיד הגדול הזה.

בשורה טובה נתבשרנו, כי במכללת ירושלים הוקמה קתדרה לאמנות וארכיאולוגיה, והנה נתברר שהקתדרה תהא בעיקרה מוקדשת לחקר האמנות הערבית. וראי, גם זה תפקיד הגון, אך מי יטפל באמנות העברית בעולם הזה? מי יטפל באמנות היהודית רבת הדורות שמצבותיה פוזרות בקצו תבל, מצבות יקרות ההולכות ונפסדות ושבעור דור ירדו אולי לגמרי לסמיון באין יד מספלת? מי יטפל בשרידי אמנות זו, שהיא גם יסוד לאמנות העברית של ימינו?

ובלום רק בעיני האמנות העברית ניהנת כך האוניברסיטה שלנו? לא שונה מזה הוא יחסה גם למדע העברי. כשאלה ששואל הנ"ל שאלו לפני זמןמה בהשתוממות למראה העובדה המוזרה, שבהגיע תור הקיצוצים באוניברסיטה הפסיקו דוקא את התמיכה בעבודתו הגדולה של הרב קוסובסקי, זה השקדן המופלא והיחיד כמעט בדורו בכותבי עבודתו, בעור שמהחלקה הערבית לא נגרע ולא קוצץ דבר. כן, רבות השאד לות ששאלו ושואלים את האוניברסיטה, אבל זו שומעת (ואולי גם אינה שומעת כלל), שותקת ועושה את שלה. שלה, שלא תמיד הוא גם שלנו. אין זה אפילו לפי כבודה לענות ממרום שבתה על השאלות העולות מפי "ההדיוטות" אשר מלמטה. כך דרכה של האוניברסיטה העברית!

על העברית באיחוד דנציג

במדרוני זה ("מאזנים" גליון ט"ז ש. ז.) עמדנו כבר על יחסו של האיחוד שהוקם בדנציג בין ה"התאחדות" ובין פועלי-ציונות. ס. לשאלת הלשון והתרבות העברית בגולה, פרסמנו את סעיפי מצע-האיחוד הנוגעים בשאלה זו והמקפחים, לדעתנו, את זכותה של העברית בגולה, במנעם כל מלחמה ישרה ותקיפה להתרחבותה ולשלטונה בחיי היהודים ובנתנם מתוך התחכמות שבריא לקטיקה את זכות הבכורה לאיריש. הצדקנו שם את ה"התאחדות" בפולין, אשר סירבה להסתפח לאיחוד זה בגלל עמדתו זו כלפי העברית, כי "מי שהעברית אינה לו דבר של מדיחי תיתי בלבד שדי להסכים ולדאוג לו מן השפה ולחזק ולהעניק לו זכויות על נכיו... מצע של נייר, כריאם תורת-חיים שמצותיה חלות על כל רחבו ועמקו של עולמנו; מי שהציונות אינה אצלו השתעבדות לעובדות ולמציאות אלא נשק רוחני להלחם בעובדות מפריעות ולשנותן—זה אינו יכול להנוט את רעיונו בסעיפים הנ"ל, שאין בהם מתום ושאין ממילא בכוחם לטפח בקרבנו כל מתום". על אותם הדברים עומד בהרחבה אברהם שברדון ב"דבר" (בגליון הנ"ל) במאמרו "העברית בהחלטות דנציג", הוא מוכיח שפירושן המעשי של ההחלטות הוא: מלחמה לזכויותיה של האיריש בלבד ויוצא ממילא שמלחמה זו היא נגד שויון וזכויותיה של העברית. אנב ניתוח ההחלטות האלו מעיר הכותב:

דומה כי במחשבה המרקסיסטית הכללית שבעולם הגדול, הן בעולם הסוציאליסטי והן בקומוניסטי, באו רבים מן הטובים שבהוגי הדעות זה מכבר לידי ההכרה, כי הסמיכה שבמצבים ובתנועות היא גורם פועל אבל לא מתייב: אי אפשר שלא להתחשב בה כביסוד אוביקטיבי, אבל אין היא בבחינת גזירה קצובה ומקפאה. העובדות שבה אינה לא קדושה ולא מוצקת. היינו, רבים וכן גדולים הכירו בערכו של כוח הרצון, התוסס בהנה הסמיכה וכמה לפחות אי-אלה זרמים שבתוכה לדרכים רצויות ולמטרות דרושות. אבל אצלנו נשאר, בגדרים ההם, מתנות מרובים באורתודוקסיה מופלגה וותיקה. ביחוד אלה שתרגום המושג "פעולה" בשפתם הוא: זכות, ו"הנשמה"—ההחלטה מיוסדת על "ארויס" נעה-ענדיג פונם שטאנדרפונקט. בדיסקוסיה הרי עמדת-האורתודוקסיה איתנה היא יופה ונוחה.

להלן חוזר הכותב על האמת הציונית היסודית המשתכחת ומשמששת עתה:

אין פה המקום להאריך בהוכחת ערכה המוחלט של השפה העברית לתחית עמנו כתנאי שאין לעבור עליו בשום פנים ואופן, אבל יפענו מה שיפענו, יאחזו בקרנות המזבח של "יסוד העםיות" של "כיבוד לשון ההמונים-המיליונים" של הערכים אשר "נוצרו בשפת העם" וכדומה—כל תנועה ציונית, איוו שהיא ובאיוו צביון שהוא, אם בורגני או סוציאליסטי או קומוניסטי, אם היא אינה מודה במגוף-העיקר של הקניית הלשון העברית לכל העם ואינה מתאמצת-התאמצות-אמת לשם כך, הרי אין מרכז רוחני ושאיפותיה של התנועה כזו בארץ ישראל, בארץ הריכוז ותחת-חדשות, אלא בארצות ההתננות והתהפוררות, בארצות התפוצה; הרי היא תנועה דובנוביסטית-פולקיסטית, המאשרת בחלישות-תנופתה ובשמרנותה כל יש, אבל לא ציונית, לא מהפכנית, יען כל גוון ציוני הוא אנטי-ציוני בגרעינו, אם הוא בא לקרש את הנמצא ולא לשנותו. באשר להתעוררות הציונית היא ראשית כל סותרת (לשם בנין) על פי מהותה: היא מתכוונת לעקור את העם מסקומות מנוריו ולהעבירו לארץ חדשה, היא מתאמצת להסיר את דרכי חייו עד עומק עמקם בכמה מובנים, היא שואפת להסות את ההתפתחות האי-נורמלית שבגלות ולשרש יסודות נפסדים, שנשתרשו בנו בזמן עבדותנו. כל מי שלא שבת את האמת הזאת, ברור לו שאיחיד זה אשר נעשה על חשבון הלשון והתרבות העברית בגולה הוא ממילא גם על חשבון הציונות. איחוד כזה אינו יכול להביא רפאות, אלא התרופפות של רצון ההתחדשות הגמורה ושיתוק העורק המהפכני, שהיא-הוא עיקרה של הציונות במשמעותה האמתית. משמוש העיקר הזה מעמיק עוד יותר את עמק-העבור שמתוכו אמרה הציונות להוציאנו. וביחד עם מר שברדון אנו שואלים:

מי מאנשי ההשפעה מתוך המחנה של תנועת א"י העובדת יקבל, איפוא, לידו את האיניציאטיבה לעוררות כללית לשם שנוי הסעיפים המדוברים במצע של דנציג?

רשימות

ר' אליעזר לאדיר

שנינו היינו בני תשחורת, כשהכרתיו בראשונה בשבעת ימי משתה נשואין שלו עם בת ר' יצחק שנפלד מסטריא. נעשינו אז קרובים, קרבת משפחה, וקרבה ברוח לימים רבים. במסכות ובזמנים היו מרחקים בינינו, ורק לעתים רחוקות זכרנו ימים ראשונים. כשהגיעתי הידיעה על פטירתו, הרהימתי; בזכרני ובדמיוני יחשב עדיין על שחורי הראש. רב בקהלה גדולה בגליציה, אשר לכסא ההוראה בה יש עבר

את החיים, למען ישמעו לו, ולבנות לנפשו היכל בעולם חיוני בעולם של תורה ומורשת אבות, והיה אורה ולא אורה בהיכלות רבים, ובעור למות שונים.

היו באיש כחות יצירה, יכולת של תורה גדולה, דמות של השכלה מופלאה, הרגשה של שירה רכה שלא הגיעו לידי מלא השלמתם. ונפשו ידעה וקבלה. ולא מצא רצון וקורת רוח בעולמו. תהי נפשו צרורה בצרור חי עולם.

א. מ. ליפשיץ

בקרת ספרים

ספר של חיבה

ב. דינבורג: חבת ציון. חלק ראשון. מראשית היותה ועד ועידת דרוסקניק (תרמ"ז). הוצאת ספרים, "חברה". תל אביב תרצ"ב.

רוח לבשה את בן-ציון דינבורג מודענו, חוקר ודייקן, החי מפי תעודות ועיתונים ישנים והמדע "הקר" נר לרגלו, ונתן לנו ספר קטן ורב, המדבר אל הדור בלשונו ובקצבו ובנשימה חמה כדבר על מאורעות יום אתמול. כל הספר בוער באהבה כבושה, אהבה ראשונה. כך קורא אדם מכתבי-אהבה ישנים, שלא נתישנו, וזוכר חסד נעורים. המשפטים הקצרים והנמרצים, שלו ושל "התעודות", עושים את הפרווה של הספר לשירה. זהו סוג ספרותי חדש בעברית. רומן היסטורי בלי סכסוכי-אהבים בדויים, אבל עם תאוריות-אישיות בולטות, המוסרים לנו פרצוף הדור יותר מצוירים ותמונות בצבעונין ובלעדירה. דוגמא אחת מני רבות: צריך להניש בקשה בפטרבורג בדבר אישור החברה לחמיכת בני-ישראל עובדי אדמה ובעלי-מלאכה בסוריה ובארץ-ישראל, מטפל בזה צדריים וזקוקים גם לחתימת פוליאקוב, שר ועשר בישראל, והנה כיצד מתאר דינבורג ענין יבש זה: "הכל היה מוכן. חכו לנכיר, לשר שמואל פוליאקוב שיחתום ראשונה; השר – בניצא, השר – שב; השר – נוסע, השר – הולך; השר – חולה, השר – מבריא; השר – מבטח, השר – מפקפק... ורק כעבור שנתיים, בחורף תרמ"ז, הגישו את כתבי-הבקשה בלי חתימת השרים והנכירים". זוהי דרמה, זוהי היסטוריה הכתובה ברוח אמנות.

אבל המחבר לא יצא מנדרו ואינו כותב אפילו שורה אחת בלי יסוד ושורש, ולא עוד אלא שמביא הוא את מקורותיו מיד בשולי הדפים. זה כוחו. תוך כדי חקירה אינו זו מחבב את ה"רעיון", כמו שנקראה חובת ציון בימים ההם, והוא חורז תוך דבריו על כל צעד ושעל פניני ציטטות ובטויים, המחיים כל אותו עולם הקרוב-הרחוק, אנו מטיילים עמו בפרדס נעורי התנועה ומתודעים לאנשים ולמוסדות, לאמונות ולרעות, לעתונים ולספרים, למלים ולמונחים, למליצות ולאפוריזמים. ספר שכולו בר, שלקט לנו אדם מבין ומרגיש מן התבן המרובה, שלא חסר גם באותה תקופה, ואולי דוקא באותה תקופה, שהיתה תקופת מעבר בכל הבחינות. יש טפוסים ידועים מכבר, והמחבר מסתפק בהם בתיאור קצר, שאינו מסית דעת גם מן הצד האנושי של האישיות שהרי החובב-ציון הוא גם בן אומנות מסוימת ואפי מסוים, והכל חשוב לחוקר – ולחובב. הנה שמואל יוסף פין הפשן: "באוצר הלשון שלו אצר גם את לשון המקרא וגם את לשון החכמים ובפעולתו הצבורית ידע לעמוד בין החרדים והמשכילים ולהיות מכובד ומקובל על שני המחנות". (יליג באגרותיו המציא לכך את הנוסחה החרפה שלו: "דו פרצו-פין"). ואת מי ואת מה לא תמצאו פה? מן "החתם סופר" עד מנשה מרגלית, מפרישמאן וסוקולוב וברנפלד הצעירים עד יעבץ ומוהליבר וקלנימוס ואב ויסוצקי, מן "האסיף" הספקן עד "כנסת ישראל" הנלחבת, מאגרות הס עד שירי מאנה; גם שאלות הגנה וגם

ותולדה. סטריא זו היא עירם של בעל "חוות דעת", של בעל "קצות החשן", של ר' אנויל מסטריא ועל כסאם של גדולי עולם אלה ישב ר' אליעזר לאדיר. היה כאחד הרבנים החשובים במדינה, תורתו גדולה וחשובה, ואינה שונה במהותה מתורת הדורות. רבו המובהק היה ר' ליביש הורוביץ בעל "הרי בשמים", שהיה אביו חורגו. ר' אליעזר לאדיר פרסם ("המצפה") דברי אנדרה. נגלית כאן שאיפה לחדוש פני הדרוש, ישנה כאן איזו נימא לירית, היה כאן חפץ לפרש יסודות היסטוריים בדרך דרוש, היו כאן מומנטים חדשים, שישנם בדרושם של רבנים אחדים בארצות פולין וליטא, המתכוונים לקרב את הדרשה לרוח הזמן, להכניס לתוכה מיפיותו של יפת, להשתמש בכללים של ריטוריקא. אפשר כמובן למבקרים לבכר פני הדרוש הישן מלפני דורות, בעשירותו בתורה ורעיונות, על פני הדרוש החדש המרכיב חדש בישן, ולירי הרמוניא לא הגיע. אולם יש סוג כזה של דרושים ודרשות, השואל סממנים מתחבמת ישראל, ומפרש מקראות ומאמרי חז"ל בדרכים חדשות ומציץ בכרמי אחרים, ומקבל השפעה מן הדרשה של רבנים ומטיפים במערב. לסוג זה של דרוש ודרשנים היה שייך ר' אליעזר לאדיר, אלא שנוספו כאן הדים שיריים על המזיגה. יש לחשוב שהניח כתבים בדרוש ובהלכה שלא נתפרסמו. הוא לן גם בשערי הלכה, והיה יוצא ונכנס שם כבן בית, שאינו משנה כלום מסדרי הדורות. אולי תציינהו גם בהלכה נימא אנדית, נטיה "לשיטות" שיש בהן מעין קו אנדיר-תולדותי.

אולם הוא היה גם משורר עברי וגרמני. שיריו העברים ראו אור בעתונים בגליציה (ביחוד ב"המצפה" של שמעון מנחם לור, שהספידהו לפני ימים מעטים). שירים גרמניים ממנו נתפרסמו בעתונים גרמנים (ביחוד ב"Die Wage" בווינא). הוא משורר לירי רך; בשיריו הקצרים, נרמו ומהמה רגש שקט וצפון בצורה צנועה ונאה, הוא מסר רגשות "וחיות" של יהודי בשבת ומועד, הלך נפש של מעשה מצוות, ואולם גם חזון נוף הפך רגש אצלו, וחזיונות חיים נתבטאו ברגש, אבל הבעת רגש אצלו יש בה עדיין מן השקט והבהירות של תלמידי תלמידיו של הינה. אין כאן חטט ופרוט, ועמקות מעורפלת, אלא יש כאן צלילות ושלוה. למען תפוש מקום חשוב בשירה העברית חסר היה את הסגנון השולט, את סגנון הדור בתקופת ביאליק. בסגנונו היו סממנים של דור המעבר, מחוץ לומנם ולסביבתם הסגנונית, ואותו פגם בסגנון גרם שכנורו לא הטיל תכלין בנעימת הדור, כפי שהיה ראוי ליכלתו, וקולו לא הגיע עד למרחוק. והוא שגרם שכל ימיו היה מלא תרעומת על הספרות ועל דבריה. סגנון שירתו הגרמנית היה יותר מותאם ללשון הדור, בגרמנית כתב גם פרוזא נאה בפיליטנים אחדים. הפרוזא העברית שלו הסתגלה ללשון דורנו עוד פחות מאשר סגנון שירתו, הפרוזא שלו היתה רבנית או מליצית, וחסרת עצמיות.

היה זה בודאי חזיון יוצא מן הכלל: רב שסדר קדושין ונשין, ישב בדון תורה והורה באיסור והותר, וקבל אילי בדואר של אותו יום שיר גרמני שנתפרסם ממנו בעתון בווינא. בחיים שאף למצוא צורה של פתוס לחי תורה ומצוות, לאחד פנוקים של טרקלין עם מדות של רבנים בישראל. ברק עינים ובלורית שחורה שוו הוד לתואר קומתו של אציל בישראל, וכך ודאי ראה את עצמו ורצה לראות את עצמו, אציל בישראל.

האיש שאף בודאי לאחד כל ההפכים בהרמוניה של אישיות וחיים. היתה באישיותו מורשת יוחסין של בתי אבות רבנים ומשפחות קצינים כאחד, נמוסים ודרכי חיים של אצילות ועשירות, מנהגים של רבנים ולומדים, ושיחה של אמן החיים, ואולי ישנו כאן הקו העיקרי לפירוש חייו ומאורעותיו: מטבעו נטה לאמנות של חיים ובטוי. שאיפתו היתה להתבטא ולחיות ביופי ולא מצא בטוי לנפשו ולא מצא תקון לחיים של יופי שאליהם שאף, ביסודות ובסביבה שלחוכם הוטל, ולא היה בו אותו כת איתני, אותו תוקף ותווק להלום את היסודות, ולחשל